

DE REFORMATIE

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN
HET GEREFORMEERDE LEVEN

DIE OWE JEUGD VERNIEUWT

ALS EENS ARENDS PSALM 100:3

Onder redactie van Prof. Dr K. SCHILDER, Kampen.

Medewerkers: Dr H. A. van Andel, Solo; Dr R. E. van Arkel, Utrecht; N. Baas, Amsterdam; Dr Henry Beets, Grand Rapids; Dr E. T. v. d. Born, Helpman (Gr.); Ir B. ter Brugge, Almelo; Dr K. J. Cremer, Kampen; Dr R. J. Dam, Kampen; Dr A. C. Drogendijk, Dordrecht; Dr D. van Dijk, Groningen; Dr K. Fernhout, Baarn; Drs D. J. Galle, Haarlem; Mevr. G. Gilhuis-Smitskamp, Ooster-Nijkerk; Dr J. H. Hagenbeek, Zwolle; Dr J. van Herksen, Ermelo; A. Janse, Biggkerke; Dr P. Jasperse, Leiden; Dr G. Keizer, De Steeg; Dr B. A. Knoppers, Amsterdam; Dr E. D. Kraan, Vlaardingen; A. Kuiper, Utrecht; Dr C. Lindeboom, Amsterdam; Dr J. v. d. Linden, Tzum; Dr S. O. Los, 's-Gravenhage; Drs Joh. Luijcknaar Francken, Rotterdam; Mevr. J. M. Th. Luijcknaar Francken-Schreuder, Rotterdam; Dr F. C. Meijster, Rotterdam; G. Meima, Groningen; Dr A. Ringnald, Ermelo; P. J. Risseuw, 's-Gravenhage; C. Rijnsdorp, Rotterdam; A. Schilder, 's-Gravenhage; Dr G. K. Schoep, 's-Gravenhage; Dr R. Schippers, Wanswerd; Dr J. Smelik, 's-Gravenhage; Drs H. Smilde, Groningen; Drs H. Smitskamp, 's-Gravenhage; Dr N. Streefkerke, Wolvega; D. Stroo, Bussum; J. Strikwerda, Zeist; Prof. Dr C. van Til, Philadelphia, Pa.; Dr J. Thijs, Zwolle; Dr C. Veenhof, Haarlem; Dr J. Veldkamp, Hilversum; Prof. Dr D. H. Th. Vollenhoven, Amsterdam; Dr M. Vreugdenhil, Meliskerke; Dr F. de Vries, 's-Gravenhage; Dr J. de Vries, Tilburg; Dr J. D. Wielenga, Franeker; Mr J. A. de Wilde, 's-Gravenhage; Jan Zwart, Zaandam.

Alle stukken bestemd voor de Redactie zende men aan:
Prof. Dr K. SCHILDER, Vloedijk 101, Kampen.

OOSTERBAAN & LE COINTRE, Goea.
Drukkers-Uitgevers:
Tel. No. 58 — Postrekening No. 36000.

Abonnement: f 2.50 per halfjaar bij vooruitbetaling.
Voor 't Buitenland f 7.50 en voor Ned.-Indië f 6.— per jaar.
Advertentiën: 25 ct. per regel. — Losse nummers f 0.15.

HOUD: Hoofdartikel: Het recht van den oorlog. VII. —
Uit de Schrift: Verstooring. (Hoogl. 5:7.) — Kerkelijk
Leven: Disput Delleman—Van Dijk, Delleman—Schilder.
Van zijn geloof verzekerd uit de vruchten. I. Geloofsver-
zekerdheid en Zelfonderzoek. I. — Even Parkeeren: Agenda-
fanten. — Acta van de Classis Neder-Veluwe 1592—1620.
VIII. — Lit. en Kunst: „Kneuterboertjes” van Jan Knappe.
— Muz. Kroniek: „Petrus Dathena Psalmen Davids”. I. —
Uit de Buitenl. Kerken: De Synode der Chr. Geref. Kerk
in N. A. III. — Zending en Evangelisatie: De Neuen-
detteler Mission op Nieuw-Guinea. — Perschoonw. — Ker-
kenw. —

br. 13:8.
Psalm 32:8.

HOOFDARTIKEL

Het recht van den oorlog.

VII.

Op zichzelf is er geen enkele reden om bij een
bespreking van het recht van den oorlog, die niet
bedoelt in te gaan op de geschiedenis der beoor-
deling van den oorlog in de christelijke kerk,
niet stil te staan bij de houding, welke in de
eerste eeuwen van het christendom
tegenover ons vraagstuk is ingenomen. Eenig bij-
zonder gezag heeft deze houding immers voor ons
niet. Daarvoor onderscheiden wij te scherp tus-
schen het Evangelie en hen, die het hoorden.
Daarom droomen wij niet van een zuiver oer-
christendom.¹⁾ Het ware voor ons vermoedelijk
wel zoo interessant de houding van Calvijn te
bestudeeren.

Maar telkens wordt ons voorgehouden, dat de
eerste christenen over ons vraagstuk veel meer uit
de Schrift, vooral dan uit het Evangelie dachten en
leidden dan de generaties na Constantijn den
Grooten. Door den titel van het knapste en uitvoe-
rigste boek, dat in Nederland aan de anti-militai-
ristische gedachte gewijd is, Dr Heering's De
zondeval van het christendom, welke titel sugge-
reert, dat het christendom in een zeker tijds-
gewricht radicaal veranderd is in zijn houding
tegenover den oorlog en uit een oertoeestand van
niet-verheid verviel in een daarop volgende toe-
stand van zondige beschouwing — door dezen
titel is menigeen de suggestie gegeven, dat de
eerste christenen het antimilitarisme als een hun-
ter kenmerk hadden. Het schijnt zelfs voorge-
komen te zijn, dat iemand, die tentamen en exa-
mens kerkgeschiedenis achter den rug had, het
vermoeden bevestigde, dat al de martelaars der
eerste eeuwen om dienstweigering gedood zijn.²⁾

Nu zij nog eens vooropgesteld, dat al zou dit
— tenminste dan wat de mannelijke martelaren
aangaat — onomstootelijk juist zijn, het ons niet
zoveel zegt. Het zou ons niet één oogenblik ver-
schrikken, wanneer we bij de oudste kerkvaders
niets anders vonden dan afwijzing van den krijgs-
dienst, op grond van Christus' woord: Mijn kon-
inkrijk is niet van deze wereld, „om de eenvoudi-
ge reden, dat de uitspraken dier kerkvaders voor
ons allesbehalve „maszgebend” zijn. Als wij zien,
hoe weinig zij, dogmatisch beschouwd, van den
inhoud der heilige schrift gegrepen hebben, ver-
wondert het ons allermint, dat ze er ook in de
sociale ethiek meermalen naast grepen.”³⁾ Als men
van een „zondeval” wil spreken, „opmerkelijk is
de „val”, die hier te constateeren is. Na de hoogte
van de apostolische geschriften komen de ge-
schriften van de apostolische vaders en van de
opvolgende kerkvaders, die zoo heel veel lager
staan. Wat hebben de oudste kerkvaders van de
genade en van het herstel in Christus verstaan?
Het evangelie was hun de nieuwe wet; van het
leven uit absolute genade hebben ze weinig ge-
zien. ... Bij het loslaten van de beschouwingen
van de eerste vaders spreken we dus allermint
van een „zondeval van het christendom.”⁴⁾

zien. ... Bij het loslaten van de beschouwingen
van de eerste vaders spreken we dus allermint
van een „zondeval van het christendom.”⁴⁾

Bovendien koestere men toch niet de gedachte,
dat het oudste Christendom een soort systeem
aanhang, waar men dan weer een ander systeem,
dat in later tijd gangbaar was, tegenover kan stel-
len, en dat men dan een juiste voorstelling kan
krijgen van de doorsnede der opvattingen van dit
Christendom. In de eerste eeuwen der christe-
lijke kerk ontbreekt veelal de eenheid van opvat-
ting over zeer belangrijke leerstukken. In het
Oosten denkt men anders dan in het Westen;
ieder weet uit de oude kerkgeschiedenis van de
zgn. scholen, de antiocheense, de alexandrij-
sche, de africaanse enz. Over de canoniciteit van
bepaalde boeken van het Nieuwe Testament, over
de vraagstukken van Christologie en Triniteit, over
die van kerkregering en liturgie was geen een-
heid van opvatting. Ook over wat niet met het
dogma onmiddellijk samenhang vormde zich eerst
geleidelijk een standaard-meening, een zede.

...

Dat laatste blijkt ook ten aanzien van ons vraag-
stuk. Er blijken bij nader onderzoek in dit op-
zicht, wat men genoemd heeft complexe toestan-
den en meningen te heerschen.⁵⁾ Inderdaad is er
dienstweigering van christenen, en zijn dienst-
weigeraars den marteldood gestorven. Uit acta,
berustend op het gerechtsprotocol, is te lezen
b.v. van het martelaarschap van een eenentwintig-
jarige jongen christen, Maximilianus van The-
beste. Hij weigerde beslist krijgsmagistrie te doen
„voor deze eeuw”. Hij laat zich niet ompraten
door de op zichzelf ware mededeeling van den
landvoogd, dat andere christenen dienen als sol-
daat. Hij stierf 12 Maart 295 den marteldood.⁶⁾

We vinden bij de oudste christenen eenvoudig
twee lijnen. In het leger van Marcus Aurelius (161
— 180) bevinden zich reeds christenen. Clemens
Alexandrinus heeft vermaningen voor christen-
militairen. Ze moeten hun bevelhebbers ge-
hoorzamen, en zich onthouden van roof en onder-
drukking. Hij wees daarbij op de woorden van
Johannes den dooper.⁷⁾ Tegenover zijn woorden
kan men stellen de krasse anti-militaristische
uitingen van Tertullianus. Hij wil niet rede-
neeren over de vraag, wat een soldaat mag en
niet mag. „Vóór alles moet men onderzoeken, of
christenen wel soldaat mogen worden. Want welke
waarde heeft het, over bijzaken te spreken, wan-
neer het onrecht reeds ligt in de vóóronderstelling?
Houden wij het voor geoorloofd, een eed aan het
menschelijk vaandel af te leggen, nadat wij den
eed aan God hebben afgelegd, en ons na Christus
nog aan een anderen heer te verbinden? Is het ge-
oorloofd met het zwaard om te gaan, terwijl toch
de Heere verklaard heeft, dat door het zwaard zal
omkomen wie het zwaard grijpt? Zal de zoon des
vredes oorlog mogen voeren, terwijl hem zelfs het
procederen verboden is? Zal hij mogen binden,
kerkeren, folteren en executeeren, terwijl hij niet
eens geleden onrecht mag vergelden?” Een soldaat
mag niet tot het christendom worden toegelaten.
„De goddelijke en de menschelijke vaandeel, het
veldteken van Christus en het veldteken van den
duivel, het legerkamp des lichts en het legerkamp
des duivels verdragen elkander niet; één en de-
zelfde ziel kan niet twee heeren dienen, God en
den Keizer.” „Elke uniform is bij ons verboden,
die het merkteken is van een ongeoorloofd be-
roep.”⁸⁾

En nu kan men erover strijden, welke van deze
beide gevoelens het heerschende was. Daarop is
het antwoord maar zoo niet te geven. De eerste
eeuwen hebben eeuwenlang geduurd. De omstan-
digheden zijn er gedurig gewisseld. De houding

der verschillende keizers tegenover het Christen-
dom is zeer verschillend; de christelijke geschied-
schrijvers kennen ook goede keizers. Het moet
voor de vraag of een christen dienen kon in het
keizerlijk leger van veel belang geweest zijn, welke
religieuze eischen aan het militair beroep werden
verbonden. Men kan zich denken, dat deze eischen
voor christen-officieren en soldaten van onzen tijd
toch destijds onvervulbaar waren. Zeker is soms
door christenen dienstweigeraars een beroep ge-
daan op de bergrede, en ook op het zesde gebod.
Maar óók wanneer de christenen der eerste eeuwen
niet een zeker weerloosheidsstandpunt innamen,
konden er doorslaande bezwaren bij hen leven
tegen den krijgsdienst in het leger van den Caesar.
Ze konden het ervoor houden, dat de onvoorwaar-
delijke soldateneed streed met de onvoorwaar-
delijke gehoorzaamheid aan God.⁹⁾ Ze konden ook
overwegende bezwaren hebben tegen keizerver-
eering, heidenschen cultus en het gedrag der sol-
daten in vredetijd. Niemand kan daarom met on-
omstootbare zekerheid zeggen: zoo en zoo dachten
de oudste christenen erover. Elke conclusie, welke
in het wetenschappelijk debat over de kwestie
wordt getrokken, moet gereserveerd spreken.

...

Enkele dingen stippen we nog aan; we geven
daarin dan tevens weer de resultaten van de laatste
studie, die bij ons weten over de zaak in ons
land gepubliceerd is¹⁰⁾, ook omdat de oudere stu-
dies in het debat reeds zoo vaak opgehaald zijn.
Schulte heeft nog eens onderzocht in de oude
geschriften, of en in hoeverre dienstweigering door
het romeinsche gezag aan de christenen werd ver-
weten. Een dergelijk verwijt zou, indien er over-
vloedig reden voor was, bij een „militaristischen”
staat, als het Imperium Romanum was, niet uitge-
bleven zijn.

Als we met hem nagaan de beschuldigingen van
den bekenden brief van Plinius, die van 112 tot
250 de richtlijnen aangeeft volgens welke over het
algemeen de romeinsche gouverneurs en rechters
tegen de christenen optraden, dan blijkt een lange
serie verwijten bij hem vast te staan, maar van een
anti-militaristisch gevoel der beschuldigten is
geen sprake. Plinius heeft zich zeer geërgd aan
de halsstarrigheid der christenen; ze wilden be-
slist niet offeren aan keizer- en godenbeelden;
maar eigenlijk vindt hij toch bij hen, ook als hij
hen door pijniging heeft laten onderzoeken, niets
anders dan een verkeerd, mateloos bijgeloof, gelijk
hij het uitdrukt. Hij onderkent ook de gewichtige
gevolgen van de uitbreiding van het Christendom
voor het publieke leven. De tempels worden bijna
verlaten. Heilige plechtigheden worden voor lan-
gen tijd onderbroken. De handel in vee voor de
offers ligt nagenoeg stil. Het economisch schade-
lijke van het Christendom ziet Plinius op zijn
standpunt wel, en zet hij ook aan keizer Tra-
janus uiteen in den brief, maar behalve dan dat
hij een revolutionair sentiment misschien vermoedt
in de stijfhoofdige weigering, om aan de bevelen
der magistratspersonen inzake den cultus te ge-
hoorzamen, ziet hij in de beweging blijkbaar geen
spoor van staatsgevaarlijkheid. Neemt men nog in
acht, dat hij schreef aan een soldaat in hart en
nieren als Trajanus, dan is het zwijgen over eenige
veroordeeling van het oorlogsbedrijf bij de Chris-
tenen niet zonder betekenis.

Uit de oudere apologieën, als van Aristides
en Justinus Martyr, weten we vrij goed,
welke aantijgingen de niet-christelijke omgeving
tegen de christenen in het geweer bracht. Maar zij
wijzen in hun uitvoerige, op alles nauwkeurig in-
gaande verdedigingen van het christelijk geloof wel
allerlei morele beschuldigingen van de hand, doch
van vergoelijking, verdediging of afwijzing van anti-

